

تبیین و شناخت پیشران‌های کارآفرینی و کارکردهای رقابت‌پذیری در مناطق روستایی (نمونه موردی: بخش چشمه‌ساران شهرستان آزادشهر)

وحید مشفق*، یحیی جعفری**، صدیقه حسینی حاصل***، ایران احمدی****

تاریخ دریافت مقاله:

۱۳۹۸/۱۰/۲۲

تاریخ پذیرش مقاله:

۱۳۹۹/۰۷/۱۳

چکیده

کارآفرینی و ایجاد رقابت‌پذیری، در عصر جهانی‌سازی و با گسترش پهنه‌های تسلط و کارکرد آن امری گریزناپذیر برای پویایی و دینامسیم فضا می‌باشد. این مبحث به‌خصوص در نواحی روستایی برای جلوگیری از رکود و انزوای فضایی، با توجه به اهمیت یابی شهرها به‌عنوان نقاط ثقل توسعه و تحول فضا در عصر جهانی شدن، امری بسیار حیاتی می‌باشد. در این پژوهش، با هدف‌گذاری کاربردی و با روش‌شناسی «توصیفی - تحلیلی» تلاش شده‌است تا به تبیین و شناخت پیشران‌های کارآفرینی و کارکردهای رقابت‌پذیری روستایی به‌عنوان محرک‌های توسعه‌مندی فضا در مناطق روستایی بخش چشمه‌ساران شهرستان آزادشهر در استان گلستان پرداخته شود. گردآوری داده‌ها به شیوه کمی و کیفی با روش پیمایشی و داده‌های آمارنامه‌ای اتفاق افتاده‌است. جامعه نمونه در بخش کیفی، اعضای شورای اسلامی و دهیاران مناطق روستایی بخش چشمه‌ساران بوده‌است. ابزار تحلیلی پژوهش تحلیل عاملی اکتشافی (EFA) برای شناخت پیشران‌های تبیین‌کننده کارآفرینی و تحلیل تناظری برای شناخت کارکردهای رقابت‌پذیری نواحی روستایی در بخش چشمه‌ساران بوده‌است. نتایج پژوهش نشان می‌دهد که پیشران‌های تبیین‌کننده کارآفرینی روستایی در بخش چشمه‌ساران با تبیین ۷۴ درصد از واریانس داده‌ها، پنج پیشران اقتصادی، زمینه‌ای، زیرساختی، سرمایه اجتماعی و دانش می‌باشد. نتایج تحلیل عاملی نشان داد، چهار روستای فارسین، کاشیدار، وامان و وطن به‌عنوان روستاهای دارای ظرفیت‌های کارآفرینی شناسایی می‌شود. زمینه‌ها و فرصت‌های کارآفرینی در این روستاها متفاوت از یکدیگر است. همچنین تحلیل شناخت کارکردهای رقابت‌پذیری در نواحی روستایی بخش چشمه‌ساران زعفران و گیاهان دارویی، مرغداری، صنایع چوبی و گردشگری فعالیت‌های رقابت‌پذیر نواحی روستایی منطقه مورد مطالعه هستند. براساس نتایج تحلیل تناظری مشخص شد، روستاهای وامان، فارسین و سوسرا روستاهای رقابت‌پذیر بخش چشمه‌ساران می‌باشند. این روستاها در کارکردهای رقابت‌پذیر شناسایی شده، واجد تخصص می‌باشند. درنهایت باید گفت، با توجه به وجود افراد کارآفرین در روستاهای وامان و فارسین، ظرفیت‌های ارتقاء رقابت‌پذیری در این روستاها بیشتر از روستاهای سوسرا و وطن می‌باشد.

کلمات کلیدی: کارآفرینی، رقابت‌پذیری، کارکرد تخصصی، بخش چشمه‌ساران.

* استادیار، دانشکده معماری و شهرسازی، دانشگاه آزاد اسلامی، قزوین، ایران. moshfeghivahid@gmail.com

** دانشجوی دکتری، دانشکده علوم انسانی، دانشگاه شهید چمران، اهواز، ایران.

*** دکتری جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی، معاون برنامه‌ریزی و هماهنگی بنیاد مسکن انقلاب اسلامی، تهران، ایران.

**** کارشناس ارشد طراحی محیط‌زیست، مدیرعامل مهندسین مشاور آریاشهر پایدار. ایلام، ایران

مقدمه

در عصر جهانی شدن مهم‌ترین محرک توسعه و پویایی فضایی و جریانات تبیین‌کننده تعالی و پیشرفت در قالب مقوله رقابت‌پذیری و وجود بنیان‌های آن در گسترهای فضایی ترسیم می‌گردد (Harpa, 2017). رقابت‌پذیری که عمدتاً مفهومی اقتصادی تبیین و تعریف شده‌است، در راستای همگرایی اقتصادی جهانی، شاخصی برای پویایی و توسعه فضایی قلمداد شده‌است تا از آن طریق شهرها و مناطق جغرافیایی برای عقب نماندن از جریان توسعه به تقویت بنیان‌های توسعه‌مندی خود پرداخته و بتواند پویایی و توسعه مکانی و فضایی خود را تداوم بخشد (Hong, 2009: 106). رقابت‌پذیری معیاری کلیدی برای ارزیابی درجه موفقیت کشورها در میدان رقابت‌های سیاسی، اقتصادی و تجاری به حساب می‌آید. بدین معنی که هر کشور، منطقه، شهر یا مناطق روستایی که از توان رقابتی بالایی در بازارهای رقابتی برخوردار باشد، می‌توان گفت که رقابت‌پذیری بالاتری دارد (داداش‌پور و احمدی، ۱۳۸۹: ۵۳). در حقیقت، رقابت‌پذیری اشاره به فرایند پویای کسب دارایی‌ها و منابع، تبدیل آن‌ها به مزیت‌های رقابتی و مدیریت آن‌ها به وسیله یک استراتژی برای دستیابی به موقعیت رقابتی برتر دارد (رحمان سرشت و صفیایان، ۱۳۹۰: ۷۷). در بین با توجه به شهری شدن مفهوم رقابت‌پذیری و تسلط جهانی شدن با ابزار تحول‌بخشی چون شهرها، نباید از روستاها در این فرایند غافل گردید (Dinis, 2007: 10). روستاها که از دیرباز به‌عنوان هسته‌های مولد فضایی در پهنه‌های منطقه‌ای مطرح بوده‌اند امروزه با توجه به عطف ویژه به شهرها در راستای اقتضای زمان، دچار انزوا و رکود مکانی و فضایی گردیده‌اند. این رکورد و انزوای فضایی با

محرک‌های چون مهاجرت، فقر منابع توسعه و تغییر سلاقی تولید و توزیع شاخص‌های مرتبط باکیفیت زندگی در دهه‌های اخیر، به‌خصوص در کشورهای در حال توسعه تشدید شده است (شهرکی، ۱۳۹۷: 736). Schaller et al., 2018). ایجاد محرک‌های رقابت‌پذیری در این مناطق و تشخیص تخصص‌های واقعی در فرایند تولید و توزیع منابع در ساخت‌یابی و نقش‌یابی فضایی مناطق روستایی با توجه به کیفیت تحولات رخ داده و اقتضای زمان از ضروریات اساسی برای رونق‌دهی و جریان‌سازی به خدمات و منابع توسعه از این مکان‌ها و به این مکان‌ها می‌باشد (Dinis, 2006: 10-11).

یکی از محرک‌های اصلی و توانمند در راستای رقابت‌پذیر نمودن روستاها، کارآفرینی و تحقق آن در مناطق روستایی می‌باشد (Yamoah & Arthur, 2019). مفهوم کارآفرینی روستایی با طرح مباحثی مانند تأمین معیشت، بهره‌وری از منابع، اشتغال‌زایی، توانمندسازی، و سایر مباحث جذاب مرتبط با توسعه، نقش برجسته‌ای در ادبیات توسعه روستایی یافته‌است (کشاورز، ۱۳۹۷: ۷۶۶). در واقع، کارآفرینی روستایی عبارت است از ایجاد کسب‌وکاری جدید که یک تولید یا فعالیت جدید، یا بازار جدیدی را برای دارایی‌های مکانی روستایی معرفی نموده و یا از فناوری جدیدی در راستای توسعه و رونق فعالیت‌ها و کسب‌وکار در محیط روستایی استفاده کند (Burnett and Danson, 2017: 26). در راستای اهمیت کارآفرینی در رقابت‌پذیری و توسعه مناطق روستایی، اقتصاددانان آن را مهم‌ترین پیشران توسعه اقتصادی روستاها، سیاست‌مداران آن را یک راهبرد کلیدی برای جلوگیری از اغتشاشات و ناآرامی در روستاها و همچنین توسعه درون‌زای مکانی، کشاورزان و روستاییان آن را ابزاری برای بهبود درآمد خویش و

ظرفیت‌های محیطی فراوان به همراه الگوی موفق کارآفرینی در بخش چشمه‌ساران نشان می‌دهد که با تکیه بر افراد خلاق و کارآفرین محلی می‌توان فعالیت‌های اقتصادی این بخش را متحول کرد. از سوی دیگر جهت‌گیری برنامه‌های توسعه در سطح ملی و استانی با محوریت توسعه اقتصادی و اشتغال‌زایی روستایی، توجیه‌گر انجام پژوهش‌هایی در ارتباط با نقش رقابت‌پذیری در توسعه روستایی است تا از این راه مسیر رسیدن به هدف فراهم گردد. همچنین بخش چشمه‌ساران به دلیل وجود نمونه‌های موفق کارآفرینی و تحولات مثبت اقتصادی، در کانون توجه قرار گرفته که در صوت تکمیل روندهای کنونی می‌تواند به‌عنوان الگویی موفق در سطح استان و کشور مورداستفاده قرار گیرد. موارد یادشده باعث شده‌است تا در این پژوهش هدف اساسی پاسخ به سه سؤال اصلی ذیل باشد: نخست: عوامل یا پیشران‌های تبیین‌کننده کارآفرینی روستایی در بخش چشمه‌ساران کدامند؟ دوم: کارکردهای محرک رقابت‌پذیری در مناطق روستایی بخش چشمه‌ساران کدامند؟

مبانی نظری

در عصر جهانی شدن، رقابت‌پذیری به‌خصوص در سطح منطقه‌ای به‌مثابه یکی از رویکردهای نوین توسعه منطقه‌ای و محرک پویایی اقتصادی و اجتماعی و فرهنگی این مناطق می‌باشد (داداش‌پور، احمدی، ۱۳۸۹: ۵۱). در حقیقت، یکی از پیامدهای جهانی شدن، ظهور اقتصادهای منطقه‌ای قدرتمندی است که تولید ناخالص منطقه‌ای برخی از آن‌ها خیلی زیادتر از تولید ناخالص ملی بیشتر کشورهاست (Charles & Zegarra, 2014:5371). به اعتقاد برنامه‌ریزان توسعه، این مناطق اند که محرک اصلی اقتصاد ملی هستند و نه کشورها. بنابراین در شرایط جهانی فعلی، نه تنها شرکت‌ها و

زنان آن را امکانی برای اشتغال در مجاورت محل سکونت در راستای خودمختاری و استقلال خود می‌دانند (ملک سعیدی و همکاران، ۱۳۹۲: ۱۴۳).

بنابراین با توجه به اهمیت روستاها در ایجاد توازن و پایداری توسعه منطقه‌ای و ایجاد تحرک و پویایی فضایی در سلسله‌مراتب توسعه در قالب آمایش بهینه سرزمین، توجه به رقابت‌پذیری روستا می‌تواند از بعد تقویت کارآفرینی آن‌ها نقش بسزایی در پایداری توسعه این مناطق در برابر تحولات و رشد و توسعه روزافزون شهرها باشد. با این زمینه و اهمیت مسئله رقابت‌پذیری و تبیین نقش کارآفرینی در رقابت‌پذیری مناطق روستایی، در این پژوهش مناطق روستایی بخش چشمه‌ساران شهرستان آزادشهر به‌عنوان بستر مورد مطالعه انتخاب شده‌است. استان گلستان به لحاظ سهم جمعیت روستایی رتبه دوم را در بین استان‌های کشور داراست. در این استان حدود ۴۷ درصد جمعیت (۸۷۰ هزار نفر) در سکونتگاه‌های روستایی زندگی می‌کنند. این تعداد جمعیت روستایی از جمعیت کل استان‌های ایلام، خراسان جنوبی، خراسان شمالی، سمنان و کهگیلویه و بویر احمد بیشتر است به عبارتی این مقایسه اهمیت توجه به جمعیت روستایی را در این استان برای نظام برنامه‌ریزی آشکار می‌سازد. با مروری بر الگوهای توسعه روستایی در سطح ملی و بین‌المللی ملاحظه می‌گردد که اتکا به جامعه محلی با محوریت افراد کارآفرین و خلاق نقش به‌سزایی در توسعه کسب‌وکارها و توسعه روستایی دارد. در بخش چشمه‌ساران بیش از ۸۰ درصد جمعیت آن در نقاط روستایی سکونت دارند این کانون‌های روستایی به دلیل فاصله زیادی که با کانون‌های شهری برتر استان (مرکز استان و شهرستان) دارند همواره با تهدیدهای کاهش یا به عبارتی تخلیه جمعیتی روبرو هستند. وجود

کشورها، بلکه مناطق هم با یکدیگر رقابت می‌کنند تا با دستیابی به مزیت رقابتی در اقتصاد جهانی و دسترسی به بازارهای جدید، به یک مزیت‌های رقابتی منطقه‌ای برسند. در واکنش به این انگاره است که از دهه ۱۹۹۰ میلادی، ایده رقابت‌پذیری منطقه‌ای مبنی بر نقش موقعیت جغرافیایی فعالیت‌های اقتصادی بر رقابت-پذیری و صرفه‌های اقتصادی ناشی از جهانی شدن، در محافل عمومی سیاسی کشورهای توسعه‌یافته و برخی کشورهای در حال توسعه به یک موضوع غالب تبدیل شده است (داداش‌پور و احمدی، ۱۳۸۹: ۵۲).

رقابت‌پذیری رویکردی است که مسئولیت‌پذیری نهادهای محلی و منطقه‌ای را برای تلاش در راستای بهبود کیفیت زندگی اقتصادی و اجتماعی بالا برده تا بتوانند در فرایند تعالی و توسعه‌مندی فضایی و مکانی سهمی داشته باشند (Serbu, 2014: 14). در ادبیات مربوط به پایداری توسعه در سطح منطقه‌ای، توازن هنگامی تحقق می‌یابد که روستاها نیز به‌مانند شهرها بتوانند مظاهر و نمودهای توسعه را در خود به نمایش بگذارند. این مقوله در حالی است که در عصر جهانی‌سازی یکی از شاخص‌های پایداری توان رقابت‌پذیری روستایی و شهری با همدیگر می‌باشد (Vázquez & Hernandez, 2014: 15).

پورتر معتقد است به‌جای مزیت نسبی که نمی‌تواند ارتقای صرفه‌های ناشی از مقیاس، شبکه‌ها و ائتلاف راهبردی شرکت‌های بزرگ، اهمیت رو به رشد انتقال فناوری و مواردی از این دست را توضیح دهد، باید در پی دستمایه جدیدی باشیم و آن رقابت‌پذیری است. رقابت‌پذیری تابعی است از پیش‌رونده پویا، نوآور و حائز قابلیت برای تغییر و ارتقاء؛ چیزهایی که در چارچوب مدل قدیمی مفید به‌نظر می‌رسند، با کاربست این چارچوب جدید، نتیجه معکوس به بار می‌آورند. در

جای دیگری هم توضیح می‌دهد که: «شکوفایی اقتصادی به ارث نمی‌رسد، خلق می‌شود. برخلاف آنچه اقتصاددانان نئوکلاسیک قائل بودند شکوفایی اقتصادی از دل مواهب طبیعی، میزان نیروی کار، نرخ سود بانکی و یا ارزش واحد پول بیرون نمی‌آید؛ بلکه رقابت‌پذیری یک کشور [یا منطقه] به ظرفیت صنایع و فعالیت‌های آن در نوآوری و ارتقاء بستگی دارد» (Porter, 1990: 73).

یکی از پیشران‌های خلق‌کننده رقابت‌پذیری منطقه‌ای به‌خصوص در مناطق روستایی که نسبت به مناطق شهری در عرصه رقابت‌پذیری منطقه‌ای توان کمتر و توجه کمتری به خود معطوف کرده‌اند کارآفرینی روستایی است. به اعتقاد هارپا، کارآفرینی می‌تواند چرخ‌های رقابت‌پذیری در مناطق روستایی به حرکت درآورده و دینامیک فضایی حاصل از کارکردهای توسعه را در روستاها محقق سازد (Harpa, 2017: 966). وجود پیشران‌های تولیدی همچون کشاورزی، مواد غذایی، صنایع کارگاهی کوچک و تولیدات دامی و غیردامی و حتی گردشگری روستایی می‌تواند به‌عنوان محرک‌های کارآفرینی پایدار و متقابلاً رقابت‌پذیری این مناطق را در عرصه برنامه‌ریزی توسعه منطقه‌ای فراهم سازد (Cerro et al., 2017: 253; Arthor & Yamoah, 2019: 152-153).

با توجه به مقیاس تولید و جایگاه نقاط روستاها در سلسله‌مراتب سکونتگاهی، نمی‌توان تصویری عمومی و همه‌جانبه از صرفه‌های ناشی از مقیاس در روستاها به‌عنوان واحدهای تولیدی خرد داشت. همین مسئله سبب تضعیف اقتصاد روستاها شده است (فلاح حقیقی، ۱۳۹۶: ۱۱۶؛ Ozment & Martin, 1990: 278). به‌گونه‌ای که عملاً روستاها درگیر فرایندهای خام‌فروشی، دلالی و واسطه‌گری‌های مالی هستند و ارزش‌افزوده فعالیت‌های اقتصادی-تولیدی روستاها در عملاً به روستاها بازمی‌گردد. همین مسئله باعث می‌شود اقتصاد

با توجه به اینکه روستاها منفرداً توان تولید بزرگ مقیاس را ندارند، راه حل را باید در ایجاد خوشه‌ها فعالیت جست‌وجو نمود. شبکه‌بندی روستاها، علاوه بر ایجاد ظرفیت‌های تولیدی بزرگ مقیاس، فرصت‌های کارآفرینی، امکان ایجاد روابط مکمل تولیدی و توسعه و تکمیل زنجیره‌های تولید را افزایش می‌دهد (Korsgaard et al., 2015).

کارآفرینی روستایی از آنجا که پدیده‌ای است که نه تنها در حوزه کشاورزی و عرصه روستاها بلکه در بخش صنعت و شهرک‌های اقماری و مجاور شهرها (فضاهای میانه) نیز پیگیری می‌شود؛ نه تنها می‌تواند پاسخ مناسبی به دگرگونی‌های نوظهور در حیطه توسعه روستایی باشد بلکه مواردی همچون پایداری، جهانی شدن و رویکردهای جنسیتی و در نهایت رقابت‌پذیری در مناطق روستایی را به دنبال داشته باشد. در واقع می‌توان گفت که کارآفرینی روستایی به‌عنوان یکی از راهبردهای توسعه روستایی، هم از ویژگی‌ها و رهاوردهای مکتب‌نوسازی که بر انباشت سرمایه، افزایش سطح زیر کشت و بهره‌وری به‌منظور افزایش تولید تأکید می‌کند نشان دارد و هم از پروژه‌های تعریف‌شده ذیل مکتب وابستگی که بر کارگران خرده‌پا و فقرای روستایی و نیز توانمند نمودن آن‌ها تکیه می‌کند. کارآفرینی در روستا همچنین به کشاورزی چندکارکردی و چندپیشه‌گی در روستاها ربط داده شده است (شهرکی، ۱۳۹۶: ۷۰).

در جمع‌بندی مطالب می‌توان گفت، در این پژوهش مدل هارپا مبنای تئوریک قرار گرفته است. این مدل به دلیل جامعیت و البته استفاده از شاخص نوآوری و خلاقیت و آموزش و توجه به نقش هدایت‌کننده رقابت‌پذیری انتخاب شده است. رقابت‌پذیری منطقه‌ای قائل به احصاء نقش تخصصی مناطق است. مناطق رقابت‌پذیر بهره‌وری بالاتری نسبت با سایر مناطق

روستاها کشور تضعیف شده و روستاها هم از نظر نقش‌پذیری در ساختار فعالیت کشور و هم از نظر بهره‌وری نیروی انسانی با مشکلات عدیده‌ای مواجه شوند (ایمانی و همکاران، ۱۳۹۷). بازتاب فضائی این پدیده به نقش‌پذیری کم روستاها در سازمان فضائی مناطق در کشور، روند فزاینده تخلیه روستاها، عدم تمایل بخش خصوصی به سرمایه‌گذاری در روستاها، عدم شکل‌گیری و تکمیل زنجیره‌های تولید و ارزش در تولیدات و محصولات روستایی و در نتیجه توسعه نیافتگی روستاها و افزایش شکاف میان شهر و روستا می‌انجامد (عزیزپور و شمسی، ۱۳۹۳: ۱۰۶).

در ادبیات برنامه‌ریزی منطقه‌ای خوشه‌ای شدن را پاسخی برای مشکل تولید منفرد و مستقل واحدهای تولیدی- صنعتی می‌دانند. خوشه‌ای شدن مزیت‌های شبکه‌ای شدن، نوآوری و یادگیری، افزایش بهره‌وری و از همه مهم‌تر قدرت رقابت را افزایش می‌دهد. بازتاب فضائی این مسئله در سطح منطقه، شکل‌گیری شبکه‌های هم پیوند روستایی و تخصص‌های منطقه‌ای و ایجاد محیط‌های نوآوری است که از یکسو ظرفیت‌های کارآفرینی را ارتقا داده و از سوئی دیگر محیط جذاب برای سرمایه‌گذاران ایجاد می‌کند. تداوم این مسئله به توسعه منطقه‌ای می‌انجامد (هادی زنونز و برمکی، ۱۳۹۰: ۶).

به عبارتی دیگر، ضعف ساختار اقتصادی روستاها و عدم شکل‌گیری خوشه‌های تولیدی سبب می‌شود ظرفیت‌های سکونت و نظام‌یابی فضایی شبکه سکونتگاهی روستایی تضعیف گردد. در این راستا ارتقای کارآفرینی روستایی می‌تواند منجر به شکل‌گیری رقابت‌پذیری برای توسعه در این مناطق گردد (Korsgaard et al., 2015). به تعبیر پورتر یک بنگاه به دو طریق تمایز یا مقیاس تولید می‌تواند رقابت‌پذیر شود (Porter, 1990).

مناطق روستایی، نیازمند توجه به جنبه‌های؛ نیروی انسانی، بازار، شبکه‌های زیرساختی، زیرساخت‌های دانشی و فناوری و ظرفیت‌های محیطی و طبیعی است. کارآفرینی روستایی می‌تواند به‌عنوان یکی از پیشران‌های تقویت‌کننده رقابت‌پذیری در مناطق روستایی قلمداد شده و در سطح توسعه منطقه‌ای سهم بسزایی را برای مناطق روستایی به‌دنبال داشته باشد.

دارند. توسعه زیرساخت‌های دانشی، ظرفیت‌های کارآفرینی، تمرکز نیروی کار متخصص، توسعه صنایع تبدیلی و فراوری، تکمیل زنجیره ارزش و روابط خوشه‌ای از ویژگی‌های این مناطق است (شریف‌زادگان، طوسی، ۱۳۹۴: ۱۷). چنانچه در تصویر شماره ۱ نمایش داده شده‌است، تبیین و شناخت پیشران‌های کارآفرینی و کارکردهای رقابت‌پذیری در

ت ۱. مدل رقابت‌پذیری براساس نوآوری در کارآفرینی روستایی منبع: Harpa, 2017: 967

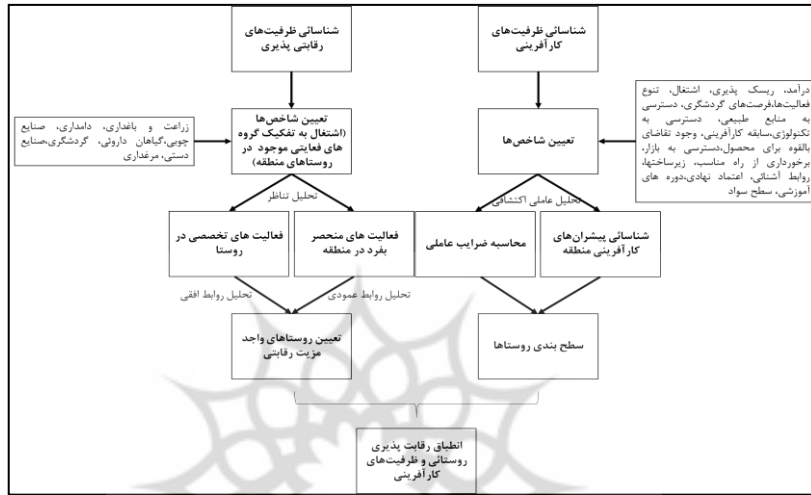
روش تحقیق

فعالیت‌های موجود در هر روستا سؤال جداگانه‌ای در مورد شاخص‌های ۱۶ گانه پرسیده شد. براین اساس ۱۲۸ پرسش‌نامه تکمیل شد. فرایند کار شامل دو مرحله است. در اولین گام، ۱۶ شاخص برای سنجش کارآفرینی تعیین از روش تحلیل عاملی اکتشافی (EFA) تعیین می‌شود. با استفاده از ضرایب عاملی محاسبه‌شده، روستاها براساس ظرفیت‌های کارآفرینی سطح‌بندی می‌شوند. در گام دوم؛ از آنجاکه مزیت رقابتی پدیده‌ای نسبی و معطوف به عملکرد سایر بازیگران است، برای تبیین و تحلیل کارکردهای رقابت‌پذیری در این محدوده از تحلیل تناظر استفاده شده‌است. تحلیل تناظری براساس همبستگی میان ستون و سطر (در این گزارش، روستا و

مطالعه حاضر با هدف‌گذاری کاربردی و با روش‌شناسی «توصیفی-تحلیلی» به انجام رسیده‌است. برای گردآوری داده‌های توصیفی به روش کتابخانه‌ای و مراجعه به اسناد آمارنامه‌ها و مراجع معتبر مرتبط با مسئله پژوهش و محدوده مورد مطالعه اقدام شده‌است. در این پژوهش همچنین برای گردآوری داده‌های کمی یا بخش تحلیلی پژوهش از روش پیمایش میدانی با ابزار پرسش‌نامه که از اعضای شورای اسلامی روستاها و دهیاران روستاهای بخش چشمه‌ساران و همچنین اطلاعات آماری مربوط به بخش چشمه‌ساران شهرستان آزادشهر استفاده شده‌است. علاوه بر داده‌های رسمی مربوط به اشتغال در گروه‌های فعالیتی، برای هر یک از

شهرستان آزادشهر است. به لحاظ موقعیت استقرار و هم‌جواری این منظومه روستایی از شمال با بخش مرکزی شهرستان، از شرق با شهرستان مینودشت، از غرب با شهرستان رامیان و از جنوب با استان سمنان مجاور است. این منظومه (بخش چشمه‌ساران) به دو دهستان به نام‌های چشمه‌ساران و خرمارود جنوبی تقسیم می‌گردد.

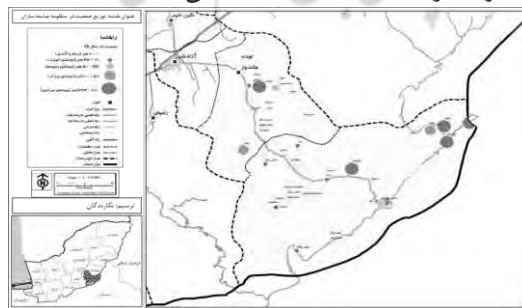
فعالیت)، همبستگی میان عوامل را در یک ساختار دویبعدی ترسیم می‌کند. از این روی می‌تواند فعالیت‌های تخصصی و منحصر به فرد یک منطقه و تخصص‌های هر روستا را در یک منطقه به‌طور هم‌زمان نشان دهد (نمودار شماره ۱).
محدوده مورد مطالعه شامل بخش چشمه‌ساران در شرق

ن ۱. مدل مفهومی فرایند اجرای پژوهش.

دهستان چشمه‌ساران در دوره بلندمدت (۷۵-۹۵) نرخ ۲/۰- درصد و در دوره کوتاه‌مدت (۱۳۹۰-۱۳۹۵) نرخ رشد ۹/۰- درصد را تجربه کرده‌است. این دهستان در سطح شهرستان آزادشهر (دارای ۴ دهستان) تنها دهستانی است که نرخ رشد منفی را تجربه کرده‌است. تصویر شماره ۳ توزیع جمعیت در بخش چشمه‌ساران را نشان می‌دهد.

در بخش چشمه‌ساران، بیش از ۸۰ درصد از جمعیت در کانون‌های روستایی سکونت دارند. بررسی نرخ رشد جمعیت در یک دوره بلندمدت ۲۰ ساله به تفکیک دهستان نشان می‌دهد که در دهستان خرمارود جنوبی در دوره مورد بررسی (۷۵-۹۵) نرخ رشد جمعیت ۲ درصد و در دوره کوتاه‌مدت (۱۳۹۰-۱۳۹۵) نرخ رشدی برابر با ۱ درصد را تجربه کرده‌است.

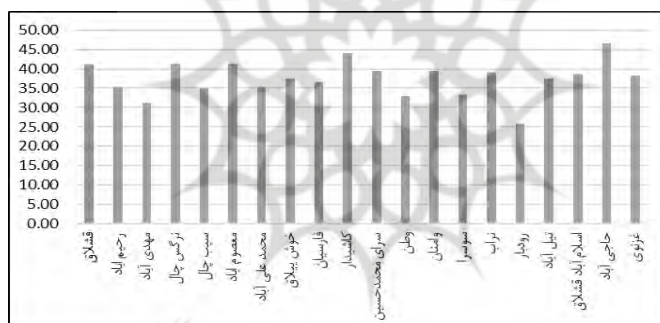
ت ۳. نقشه موقعیت و توزیع جمعیت در محدوده مورد مطالعه.

سپس روستاهای مهدی آباد و وطن قرار گرفته‌اند. در نمودار شماره ۲ میزان مشارکت اقتصادی روستاها نشان داده شده‌است. نرخ اشتغال نسبت جمعیت شاغل به جمعیت فعال (شاغل و بیکار) ضرب در ۱۰۰ می‌باشد که نشانه‌ای از پویایی و تحرک جامعه در بهره‌گیری از امکانات مادی و معنوی می‌باشد.

در جدول شماره ۱ شاخص‌های منابع انسانی به تفکیک هر روستا آورده شده‌است. بیشترین نرخ مشارکت اقتصادی چشمه‌ساران مربوط به روستای حاجی آباد با ۶۶.۶۷ درصد و سپس روستاهای کاشیدار و معصوم آباد و در مقابل کمترین نرخ مشارکت اقتصادی مربوط به روستای رودبار با ۲۵.۸۹ درصد و

ردیف	نام آبادی	نرخ مشارکت اقتصادی	نرخ اشتغال کل	ردیف	نام آبادی	نرخ مشارکت اقتصادی	نرخ اشتغال کل
۱	حاجی آباد	۶۶.۶۷	۱۰۰.۰۰	۱۱	خوش بیلاق	۳۷.۶۳	۸۴.۹۳
۲	کاشیدار	۴۴.۰۵	۹۳.۹۲	۱۲	تیل آباد	۳۷.۵۲	۸۰.۱۸
۳	معصوم آباد	۴۱.۳۸	۹۱.۶۷	۱۳	فارسیان	۳۶.۶۴	۸۲.۸۳
۴	زرگس چال	۴۱.۳۰	۹۴.۷۴	۱۴	رحیم آباد	۳۵.۲۹	۹۷.۲۲
۵	قشلاق	۴۱.۰۷	۱۰۰.۰۰	۱۵	محمدعلی آباد	۳۵.۲۸	۸۶.۹۶
۶	وامنان	۳۹.۵۰	۹۰.۲۴	۱۶	سبب چال	۳۵.۱۰	۹۰.۴۱
۷	سرای محمدحسین	۳۹.۴۹	۹۵.۴۱	۱۷	سوسرا	۳۳.۴۸	۹۱.۳۰
۸	زراب	۳۹.۱۰	۹۰.۳۱	۱۸	وطن	۳۳.۰۷	۹۴.۹۰
۹	اسلام آباد قشلاق	۳۸.۶۰	۵۹.۰۹	۱۹	مهدی آباد	۳۱.۳۱	۹۶.۶۷
۱۰	غزنوی	۳۸.۳۰	۸۸.۸۹	۲۰	رودبار	۲۵.۸۹	۷۲.۵۵

ج ۱. مرکز آمار ایران - محاسبه نگارندگان.

۲. نمودار نرخ مشارکت اقتصادی روستاهای بخش چشمه‌ساران، مأخذ: مرکز آمار ایران، شناسنامه آبادی‌ها (۱۳۹۵)

دامداری از شغل‌های اصلی روستاهای این بخش می‌باشد دوره‌های آموزشی کشاورزی و دامداری همچون تولید بهینه شالی، باغداری، پرورش قارچ، کشت زعفران، ضدعفونی کردن بذر، مراقبت از دام که متولی آن سازمان جهاد کشاورزی می‌باشد در این روستاها تشکیل شده‌است.

یافته‌های تحقیق

در این مرحله از پژوهش ابتدا تلاش گردید تا متناسب با اهداف تعیین شده به شناسایی پیشران‌ها و عوامل

در جدول شماره ۲ شغل اصلی روستاهای چشمه‌ساران نشان داده شده‌است که براین اساس شغل اصلی روستاهای این بخش و به عبارتی دیگر تخصص اصلی آن‌ها کشاورزی و دامداری می‌باشد. ساکنین روستاهای رودبار، سوسرا و وطن با توجه به قرارگیری این روستاها در مجاورت معادن ذغال سنگ به کار در این معادن مشغول می‌باشند و در آخر تولید نوغان‌داری یکی از شغل‌های اصلی ساکنین روستای سرای محمدحسین می‌باشد. با توجه به اینکه کشاورزی و

گروه عاملی اقدام شده است. ضرایب عاملی از میانگین حسابی متغیرهای هر عامل محاسبه شده است. براین اساس مشخص می شود، که عامل وجود زمینه های کارآفرینی به واسطه دو متغیر سایقه کارآفرینی وجود تقاضای بالفعل مهم ترین عامل مؤثر بر کارآفرینی در روستاهای بخش چشمه ساران است. پس از آن عامل سرمایه اجتماعی و عامل اقتصادی قرار دارند. تحصیلات در آخرین مرتبه از عوامل مؤثر بر کارآفرینی قرار می گیرد (جدول شماره ۴).

	Component				
	۱	۲	۳	۴	۵
دسترسی به بازار	۰۰۸۰-	۱۲۷۰-	۶۳۴.	-۰۰۰۳۴	۲۵۹.
برخورداري از راه	۰۰۰۹۱	۳۳۳.	۸۰۵.	-۰۰۰۰۳	-۰۰۰۰۲
زیرساخت ها	۱۰۵.	۰۰۰۵۵	۸۲۵.	۱۲۰.	-۰۰۰۰۳۲
درآمد	۷۴۰.	۴۰۴.	۱۰۳۰-	۲۲۶۰-	-۰۰۰۰۸
سرمایه اجتماعی	۱۰۶.	۱۷۴.	۰۰۰۷	۸۸۲.	۰۰۰۳۹
سابقه کارآفرینی	۲۴۱.	۸۹۱.	۱۳۵.	۲۰۱.	۰۰۰۴۱
ریسک پذیری	۸۱۴.	۱۸۸.	۲۹۷.	۲۸.	۱۷۱.
دوره های آموزشی	۱۶۴.	-۰۰۰۹۴	۳۷۱.	۳۱۰.	۵۲۶.
اشتغال	۶۸۳.	-۰۰۰۳۴	۱۷۰.	۴۴۷.	۱۱۰.
نهاد های عمومی مردمی	۲۴۵۰-	۳۴۶۰-	۱۴۰.	۶۰۲.	۲۲۴.
تنوع فعالیت ها	۶۴۰.	۴۴۹.	۱۹۲۰-	-۰۰۰۶۵	-۰۰۰۶۸
فرصت های گردشگری	۸۱۱.	۱۵۶.	۸۱۰-	-۰۰۰۰۷	۱۰۱۰-
دسترسی به منابع طبیعی	۸۷۴.	۰۰۰۹۵	۱۲۱.	۳۱.	-۰۰۰۰۵
کمیاب					
سواد	۰۰۰۴۳	-۰۰۰۹۳	-۰۰۰۰۳	-۰۰۰۰۸	۸۸۱۰-
دسترسی به تکنولوژی	۷۰۶.	۱۳۰.	۰۰۰۵۲	۵۷۸۰-	۰۰۰۵۲
وجود تقاضای بالفعل	۲۶۶.	۸۸۶.	۱۲۰.	۲۰۸۰-	۰۰۰۳

Extraction Method: Principal Component Analysis.
Rotation Method: Varimax with Kaiser Normalization.
a. Rotation converged in 7 iterations.

ج ۳. ماتریس دورانی شناسایی پیشران ها و متغیرهای درونی تبیین کننده. در ادامه با استفاده از نرمال ضرایب عاملی و میانگین گیری امتیازات نمونه های محاسبه شده برای هر روستا، اقدام به خوشه بندی نواحی روستایی بخش چشمه ساران براساس ظرفیت کارآفرینی آن ها گردید که در جدول شماره ۵ تشریح شده است. براین اساس چهار روستای فارسیان، کاشیدار، وامان و وطن به عنوان روستاهای دارای ظرفیت های کارآفرینی شناسایی می شود.

کارآفرینی روستایی در بخش چشمه ساران اقدام گردد. برای این کار از تحلیل عاملی اکتشافی استفاده شده است. برای انجام تحلیل عاملی ابتدا شرط کفایت (آزمون های kmo & Bartlett's) نرمال بودن داده ها و همبستگی داده ها (Andy Field) مورد ارزیابی قرار گیرد. در این مرحله نتایج کفایت آزمون براساس سنجه KMO and Bartlett's نشان داد که داده های وارد شده به میزان ۰/۷۴ معنادار بوده و کفایت آزمون مورد تأیید قرار گرفت.

روستا	شغل اصلی	روستا	شغل اصلی
اسلام آباد	کشاورزی - دامداری	فارسیان	کشاورزی - دامداری
قشلاق	کشاورزی - دامداری	قشلاق	کشاورزی - دامداری
تیل آباد	کشاورزی - دامداری	کاشیدار	کشاورزی - دامداری
حاجی آباد	کشاورزی - دامداری	محمدعلی آباد	کشاورزی - دامداری
خوش بیلاق	کشاورزی - دامداری	معصوم آباد	کشاورزی - دامداری
رحیم آباد	کشاورزی - دامداری	مهدی آباد	کشاورزی - معدن - دامداری - باغداری
رودبار	کشاورزی - معدن - دامداری - باغداری	نراب	کشاورزی - دامداری
سرای محمدحسین	کشاورزی - معدن - دامداری - باغداری - نوغان داری	نرگس چال	کشاورزی - دامداری
سوسرا	کشاورزی - دامداری - معدن	وامان	کشاورزی - دامداری
سیب چال	کشاورزی - دامداری	کشاورزی - دامداری - معدن	کشاورزی - دامداری - معدن
غزنوی	کشاورزی - دامداری - کارگری - کامیون داری	وطن	کشاورزی - دامداری - معدن

ج ۲. شغل اصلی روستاهای بخش چشمه ساران مأخذ: مطالعات میدانی نگارندگان.

براساس نتایج تحلیل عاملی، جدول واریانس کلی استخراج شده از داده ها، نشان از وجود پنج پیشران شناسایی شده داشت که ۷۴ درصد از واریانس داده ها را تبیین نمودند این ۵ پیشران براساس ماتریس چرخش یافته متغیرهای مؤثر در هر عامل براساس قدر مطلق ضرایب عاملی شان تعیین نموده و در زیرمجموعه خود نشان دادند. در جدول شماره ۳ زیر متغیرهای مرتبط به هر عامل با رنگ سبز نمایش داده شده است. در ادامه نسبت به نام گذاری و تعیین ضریب عاملی هر

زمینه‌ها و فرصت‌های کارآفرینی در این روستاها متفاوت از یکدیگر است. روستای فارسین به‌عنوان روستای هدف گردشگری و پایلوت گردشگری شهرستان، واجد ظرفیت‌های محیطی و کالبدی قابل توجهی است. وجود افراد کارآفرین در روستا که

در زمینه گردشگری فعالیت می‌کنند از نکات قابل توجه این روستا است. لازم به ذکر است، ۲ تور گردشگری در روستا فعال است که با تورهای گردشگری بزرگ کشور همکاری دارد. این تورهای گردشگرانی از تهران و سایر استان‌های کشور را به روستای فارسین می‌آورد.

نام عامل	عامل اول: اقتصادی	عامل دوم: زمینه‌های کارآفرینی	عامل سوم: زیرساختی	عامل چهارم: سرمایه اجتماعی	عامل پنجم: دانش
امتیاز	۰,۷۵۳	۰,۸۸۹	۰,۷۵۵	۰,۷۴۲	۰,۷۰۳
متغیرها	درآمد	سابقه کارآفرینی	دسترسی به بازار	نهادهای عمومی - مردمی	دوره‌های آموزشی
	ریسک‌پذیری	وجود تقاضای بالفعل	برخوردار از راه	سرمایه اجتماعی	سواد
	اشتغال		زیرساخت‌ها		
	تنوع فعالیت‌ها				
	فرصت‌های گردشگری				
	دسترسی به منابع طبیعی کمیاب				
دسترسی به تکنولوژی					

ج ۴. تشریح پیشران‌های تبیین‌کننده کارآفرینی در بخش چشمه‌ساران.

روستاها	ظرفیت کارآفرینی
اسلام‌آباد قشلاق- تیل آباد- حاجی آباد- خوش بیلاق- رحیم‌آباد- رودبار- زمستان پورت- سرای محمدحسین - سوسرا- سیب چال- غزنوی- قشلاق- محمدعلی‌آباد- معصوم‌آباد- مهدی‌آباد- نراب- ترگس چال	ظرفیت کارآفرینی کم
فارسین- کاشیدار- وامان- وطن	ظرفیت کارآفرینی زیاد

ج ۵. دسته‌بندی روستاهای بخش چشمه‌ساران براساس توان و ظرفیت‌های کارآفرینی.

فعالیت‌های جانبی روستا و آموزش‌های عمومی که توسط میراث فرهنگی و گردشگری و جهاد کشاورزی به ساکنین داده شده‌است، زمینه توسعه فعالیت‌های جانبی در حوزه گردشگری را مهیا ساخته‌است. فروش محصولات سر زمین، امکان دستچین کردن محصولات، سه اقامتگاه بوم‌گردی در بالای روستا و دو اقامتگاه در پایین‌دست و در مجاورت رودخانه زمینه حضور گردشگران و اقامت آن‌ها را مهیا می‌نماید. تورهای گردشگری فارسین، جاذبه‌های گردشگری سایر روستاها را نیز شامل می‌شود. نکته مهمی که باید موردتوجه قرار گیرد، استقبال روستائیان از فروش خانه‌های خود می‌باشد. این مهم سبب می‌شود روستائیان کمتر از فرصت گردشگری منتفع شوند و سرمایه‌داران بیرونی از آن بهره‌مند شوند. به‌عنوان نمونه یکی از اقامتگاه‌ها توسط یک سرمایه‌گذار در استان تهران خریداری شده‌است و یکی از روستائیان در ازای پیگیری امور واگذاری و اسکان ساکنان دستمزد می‌گیرد.

وامان را می‌توان مطرح‌ترین روستای بخش چشمه‌ساران در زمینه ظرفیت‌های کارآفرینی دانست. وجود افراد کارآفرین در زمینه کشت گیاهان دارویی و صنایع تبدیلی آن، ثبت برند وامان و... از جمله فعالیت‌های مردم این روستا است. شیخ روستا نقش مهمی در توسعه روستا و بالفعل شدن ظرفیت‌های روستا داشته‌است. به گفته مردم، ایشان نقش بسیار مهمی در تغییر نوع کشت و ایجاد صنایع تبدیلی و بازاریابی روستا داشته‌است.

علاوه بر آن هنرستان روستا رشته گیاهان دارویی را تأسیس نموده‌است و دانش‌آموزان روستا را با این ظرفیت محیطی آشنا می‌نماید. وامان علاوه بر پیشسازی

مجموع نامیده می‌شود. اینرسی مجموع، معیاری است که میانگین فواصل بین مختصات نقاط و میانگین خوشه‌ها را نشان می‌دهد. به عبارتی دیگر میزان پراکندگی را نسبت به مختصات میانگین نشان می‌دهد. بنابراین فاصله بیشتر نقاط به توده مرکزی (میانگین)، اینرسی مجموع بالاتر را نشان می‌دهد. بالاترین اینرسی زمانی حاصل خواهد شد که همه روستاها نقش اقتصادی کاملاً متفاوتی را در منطقه ایفا کنند. به همین ترتیب، زمانی که روستاها، نقش‌های اقتصادی کاملاً مشابهی را ایفا کنند، اینرسی مجموع آن‌ها صفر خواهد بود. در واقع، ارزش عددی بیشینه هیچ‌گاه حاصل نخواهد شد و فاصله زیادی با اینرسی مجموع بیشینه خواهد داشت. در واقع، دستیابی به ارزش بیشینه به‌طور ضمنی تنها زمانی حاصل خواهد شد که به‌عنوان مثال، هر روستا دارای نقش تخصصی منحصر به فردی باشد. به عبارتی دیگر، بخش بزرگی از اشتغال روستاها، غیرقابل مبادله است. جدول شماره ۶ و تصویر شماره ۴ و تصویر شماره ۵ نتایج تحلیل تناظر را نشان می‌دهد.

در زمینه زعفران، تعاونی روستایی فعالی دارد که بذر زعفران و گل محمدی را به سایر روستاهای بخش چشمه‌ساران می‌فروشد. محصولات آن‌ها را خریداری می‌کند. فعالیت‌های جانبی از جمله جشنواره زعفران، احداث اقامتگاه بوم‌گردی و... از دیگر فرصت‌هایی است که در روستا ایجاد شده‌است.

در ادامه براساس هدف دوم پژوهش تلاش شد تا با تکیه بر رویکرد رقابت‌پذیری منطقه‌ای، نسبت به سنجش رقابت‌پذیری روستاهای بخش چشمه‌ساران و ارزیابی نقش تخصص روستاها در نسبت با نظام تولید و فعالیت اقدام شود. برای این منظور از تحلیل تناظر با استفاده از داده‌های اشتغال و شدت فعالیت‌های هر روستا استفاده شد. در این تکنیک خوشه‌هایی با توزیع همگن مانند نقاطی نمایش داده می‌شوند که در فضای دوبعدی تحلیل نزدیک یکدیگر قرار دارند و خوشه‌هایی که توزیع خیلی ناهمگنی دارند، دور از هم قرار خواهند گرفت. اگرچه از این تکنیک به‌عنوان ابزاری برای میزان تمایز در نقش اقتصادی گروهی از روستاها استفاده می‌شود. این عدد آماری، اینرسی

Overview Column Points										
Role	Mass	Score in Dimension			Inertia	Contribution				
		1	2			Of Point to Inertia of Dimension		Of Dimension to Inertia of Point		Total
						1	2	1	2	
Agriculture	0.127	0.421	-0.154	0.028	0.03	0.007	0.620	0.05	0.670	
Livestock	0.129	0.466	0.413	0.073	0.037	0.048	0.288	0.138	0.426	
Wood	0.122	-2.249	-0.290	0.475	0.818	0.022	0.983	0.01	0.993	
Herbs	0.129	0.383	-1.229	0.135	0.025	0.423	0.106	0.659	0.765	
Tourism	0.111	0.522	-0.701	0.115	0.04	0.119	0.199	0.218	0.418	
Handicrafts	0.120	0.534	0.246	0.071	0.045	0.016	0.363	0.047	0.410	
poultry	0.130	-0.153	0.869	0.89	0.004	0.213	0.026	0.502	0.528	
industry	0.131	0.69	0.728	0.074	0.001	0.152	0.006	0.430	0.436	
Active Total	1			1.062	1		1			

a. Symmetrical normalization

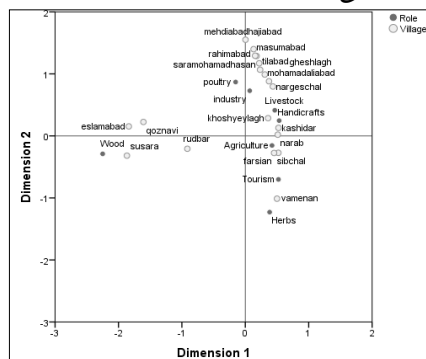
ج ۶. نتایج تحلیل تناظر برای شناخت کارکرد نواحی روستایی بخش چشمه‌ساران.

روستاییان- از مجموعه فعالیت‌های رقابت‌پذیر خارج می‌شوند. در نهایت نسبت به تعیین نقش تخصصی روستاها براساس رقابت‌پذیری منطقه در بخش چشمه‌ساران اقدام می‌شود. در ادامه به تعیین کارکرد تخصصی روستاها با هدف شناخت وضعیت

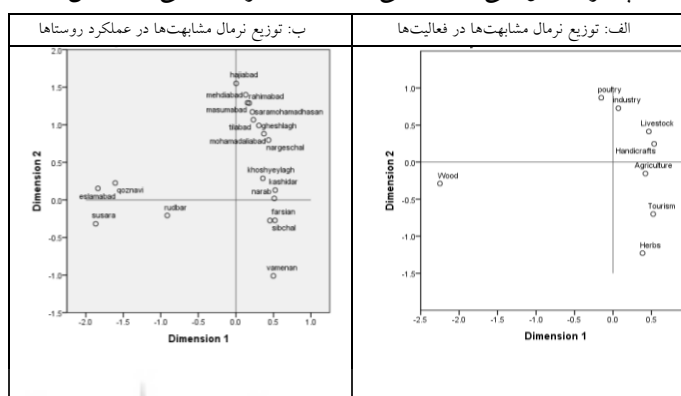
براساس تحلیل تناظر مشخص می‌شود که زعفران و گیاهان داروئی، مرغداری، صنایع چوبی و گردشگری فعالیت‌های رقابت‌پذیر بخش چشمه‌ساران هستند. از این بین مرغداری به دلیل عدم دسترسی به بازارهای گسترده و ضعف در مرحله تبدیل - طبق گفته

نواحی روستایی را می‌توان در تولیدات گیاهان دارویی، صنایع چوبی و گردشگری ذکر کرد که روستاهای وامان، فارسین و سوسرا روستاهای هدف و عامل در این زمینه به‌شمار می‌روند.

رقابت‌پذیری آن‌ها در شبکه هم‌افزا اقدام شد که این فرایند در جدول شماره ۷ تشریح شده‌است. مطابق با نمودارهای تحلیل تناظری سه کارکرد اصلی و رقابت‌پذیری نواحی روستایی، سه کارکرد اصلی

ت ۵. نمودار تحلیل تناظری عملکردهای روستاهای بخش چشمه‌ساران.

ت ۴. نمودار توزیع مشابهت در فعالیت‌های بخش چشمه‌ساران و روستاها.

کارکرد(تخصص)	تعداد نقاط با کارکرد مشابه در شبکه	روستاهای دارای تخصص
گیاهان دارویی	۱	وامان
گردشگری	۳	فارسین- وامان
صنایع چوبی	۲	سوسرا

ج ۷. کارکرد تخصصی روستاها در شبکه هم‌افزا.

در این مرحله مشخص شد که پیشران زمینه‌ای کارآفرینی با ۰/۸۸ امتیاز نقش برجسته‌ای در تبیین کارآفرینی در مناطق روستایی بخش چشمه‌ساران دارد. سابقه کارآفرینی، وجود تقاضای بالفعل، متغیرهای تبیین‌کننده این پیشران بودند. پیشران زیرساختی با ۰/۷۵ امتیاز رتبه بعدی را داشت که در قالب امکانات زیرساختی، دسترسی به بازار و دسترسی به مسیرهای تردد تبیین می‌شود. پیشران اقتصادی در کارآفرینی روستایی بخش چشمه‌ساران سومین پیشران بود که در قالب متغیرهایی چون درآمد، ریسک‌پذیری، اشتغال، تنوع فعالیت‌ها، فرصت‌های گردشگری، دسترسی به منابع طبیعی کمیاب و دسترسی به تکنولوژی تبیین می‌گردد. پیشران سرمایه اجتماعی به‌عنوان چهارمین

نتیجه

امروزه کارآفرینی به‌عنوان محرکی پایدار برای احیای نواحی روستایی و ارتقای سطح رقابت‌پذیری آن‌ها در عصر جهانی‌سازی با هدف‌گذاری توسعه شهری به‌شمار می‌آید. در صورت توجه به بنیان‌ها و محرک‌های پایدار در حوزه کارآفرینی می‌توان رقابت‌پذیری را در نواحی روستایی به بالاترین حد سوق داده و توسعه‌مندی فضایی این مناطق را منجر شد. در این مطالعه تلاش شد تا پیشران‌های تبیین‌کننده کارآفرینی و کارکردهای تخصصی که منجر به رقابت‌پذیری نواحی روستایی بخش چشمه‌ساران می‌گردد موردبررسی و شناسایی قرار گیرد. نخست مشخص شد که ۵ پیشران اقتصادی، زمینه‌ای، زیرساختی، سرمایه اجتماعی و دانشی می‌باشد.

بالا به شاهرود دارد. این پهنه ظرفیت‌های گردشگری طبیعی دارد. وابستگی به منابع زمین و محدودیت فعالیتی از جمله ویژگی‌های فعالیتی این پهنه است.

اسلام‌آباد قشلاق، رودبار، قشلاق و معصوم‌آباد روستاهای این پهنه هستند. ساختار فعالیت این پهنه از نظر کشاورزی و دامداری و باغداری سنتی است. بخش قابل توجهی از فعالیت روستائیان به صورت کارگری در معدن زغال‌سنگ است. تنوع فعالیتی این پهنه بالا بوده اما از نظر درآمد دچار مشکل هستند.

پهنه فعالیتی کوهستانی شامل وطن، نرگس چال، حاجی‌آباد است. در این پهنه فرصت بالقوه کشت گیاهان دارویی و جنگلی، گردشگری طبیعی، باغداری، زنبورداری مشهود است. دسترسی این روستاها به منابع آبی و سهم کشاورزی آبی آن‌ها قابل توجه است. از سویی دیگر، ضعف دسترسی به مراتع به دلیل محدودیت‌های قانونی ورود دام‌ها به اراضی جنگلی از جمله نکات قابل ذکر این پهنه است. وجود معدن زمستان یورت نیز به عنوان یکی از وجوه اثرگذار بر ساختار اشتغال و فعالیت این پهنه محسوب می‌شود.

سوسرا و سرای محمدحسین پهنه فعالیتی هستند که تنوع بالایی از فعالیت‌های کشاورزی، باغداری، صنایع چوبی را دارند. علاوه بر این‌ها، ساختار فعالیت و اشتغال این دو روستا تحت تأثیر شهر نوده خاندوز و معدن زمستان یورت نیز قرار دارد. در مجموع می‌توان گفت که سه کارکرد و تخصص عمده جهت رقابت‌پذیری مناطق روستایی بخش چشمه‌ساران وجود دارد و آن‌ها همان گردشگری، صنایع چوبی و تولید گیاهان دارویی خواهد بود.

فهرست منابع

- یمانی، بهرام؛ ناصری‌منش، علی و ابراهیم آرامی. (۱۳۹۷)، ارزیابی اثرگذاری شاخص‌ها و زمینه‌های مساعد کارآفرینی

پیشران کارآفرینی در مناطق روستایی بخش چشمه‌ساران بود که از طریق متغیرهایی چون سرمایه و اعتماد اجتماعی تبیین شد و در نهایت پیشران مبتنی بر دانش در کارآفرینی روستایی بخش چشمه‌ساران نیز با متغیرهایی چون وجود دوره‌های آموزشی و سطح سواد تبیین شد.

در بعد رقابت‌پذیری مناطق روستایی بخش چشمه‌ساران باید گفت که براساس ساختار فعالیتی روستاها و دسترسی به منابع زمین و آب روستاهای منطقه در شش پهنه قابل تفکیک است.

پهنه فعالیتی به مرکزیت وامنان شامل روستاهای نراب و کاشیدار و سیب چال: در این پهنه زعفران و گیاهان دارویی، محصولات کوهی به عنوان مزیت رقابتی تلقی می‌شود. صنایع تبدیلی گیاهان دارویی در وامنان شکل گرفته است. ساختار فعالیت‌ها کشاورزی بود می‌باشد. ظرفیت‌های گردشگری متنوعی شامل گردشگری زعفران، گردشگری طبیعی، گردشگری مذهبی، گردشگری زمستانی، گردشگری مذهبی قابل مشاهده است. فعالیت‌های این پهنه زمین پایه بوده و جریان‌های سرمایه آن فرامنطقه‌ای شکل گرفته است. روستائیان علاوه بر کشاورزی در فصول غیرکشاورزی در شاهرود مشغول به کار هستند.

پهنه فعالیتی به مرکزیت فارسیان: این پهنه از نظر فعالیتی طیف متنوعی از فعالیت‌ها را در حد ضعیف در برمی‌گیرد. خدمات بین‌راهی، گردشگری طبیعی و بوم گردی، گردشگری تاریخی، معدن در زمره این فعالیت‌ها است. استقرار روستاها تحت تأثیر عامل رودخانه و راه است. در فصول غیرکشاورزی روستائیان در معدن مشغول به کار هستند. دامداری و مرغداری نیز از دیگر فعالیت‌های این پهنه است.

خوش‌بیلاق: روستای منفرد، از نظر فعالیتی وابستگی

tourism destinations: The quest for tourist loyalty in Spain. *Journal of Destination Marketing & Management*, Volume 6, Pages 252-266

-Charles, V., Zegarra, L.(2014). Measuring regional competitiveness through Data Envelopment Analysis: A Peruvian case. *Expert Systems with Applications*. Volume 41, Pages: 5371-5381.

-Dinis, A. (2006). Marketing and innovation: Useful tools for competitiveness in rural and peripheral areas. *European Planning Studies*. Volume 14, Pages:9-22

- Harpa, E.(2017). Macroeconomic Analysis of the Competitive Factors which Influence Innovation in Rural Entrepreneurship. *Procedia Engineering*, Volume 181, Pages 965-968

- Hong, W.(2009). Global competitiveness measurement for the tourism sector. *Journal Current Issues in Tourism*. Volume 12, Pages 105-132.

- Korsgaard, S., Müller, S., & Tanvig, H. W. (2015). Rural entrepreneurship or entrepreneurship in the rural-between place and space. *International Journal of Entrepreneurial Behavior & Research*, 21(1), 5-26.

- Ozment, J. Martin, G.(1990). Changes in the competitive environments of rural trade areas: Effects of discount retail chains. *Journal of Business Research*, Volume 21, Issue 3, Pages 277-287

- Porter Michael E.(1990). *The competitive advantage of nations*, New York : Free Press.

- Schaller, L., Targetti, S., Villanueva, A. J., Zasada, I., and Viaggi, D.(2018). Agricultural landscapes, ecosystem services and regional competitiveness—Assessing drivers and mechanisms in nine European case study areas. *Land Use Policy*, Volume 76, July 2018, Pages 735-745

- Serbu, R.S.(2014). An Interdisciplinary Approach to the Significance of Digital Economy for Competitiveness in Romanian Rural Area Through E-agriculture. *Procedia Economics and Finance*, Volume 16, Pages 13-17

- Vázquez, D., & Hernandez, M.(2014). Measuring Corporate Social Responsibility for Competitive Success at a regional level. *Journal of Cleaner Production*, Volume 72, Pages 14-22

- <https://doi.org/10.22034/39.171.103>

روستایی در توسعه بهینه کارآفرینی روستایی (مطالعه موردی: روستاهای شهرستان اردبیل). *مجله مطالعات برنامه‌ریزی سکونتگاه‌های انسانی*، پیاپی ۴۵ صص ۱۰۴۳-۱۰۵۵

- داداش پور، هاشم و احمدی، فرانک. (۱۳۸۹). رقابت‌پذیری منطقه‌ای به مثابه رویکردی نوین در توسعه منطقه‌ای. *راهبرد یاس*، شماره ۲۲، صص ۵۱-۸۱

- رحمان سرشت، حسین و صفاییان، میترا. (۱۳۹۰). رقابت‌پذیری صنایع تولیدی در ایران، فصلنامه مطالعات مدیریت صنعتی، شماره ۲۲، صص ۷۵-۱۰۴

- ز نور هادی، برمکی بهروز؛ شناسایی خوشه‌های صنعتی استان تهران، فصلنامه اقتصاد مقداری، دوره ۸، شماره ۱، ۱۳۹۰

- شریف‌زادگان، محمدحسین؛ ندایی طوسی، سحر (۱۳۹۴). «چارچوب توسعه‌ی فضایی رقابت‌پذیری منطقه‌ای در ایران»، *موردپژوهی: استان‌های ۳۰گانه*. نشریه هنرهای زیبا- معماری و شهرسازی، ۲۰ (۳)، ۵-۲۰. [jfaup.2015.56874](https://doi.org/10.22059/jfaup.2015.56874)

- شهرکی، حسن (۱۳۹۶). کارآفرینی روستایی همچون یک پدیده زمینه‌مند: پژوهشی در جامعه‌شناسی اقتصاد و توسعه روستایی. *نشریه جامعه‌شناسی اقتصادی و توسعه*، سال ششم شماره ۱ صص ۶۵-۹۱

- عزیزپور، فرهاد؛ شمسی، رقیه. (۱۳۹۳). نقش عوامل محیطی در سازمان فضایی سکونتگاه‌های روستایی (مطالعه موردی: دهستان لواسان کوچک). *اطلاعات جغرافیایی*، شماره ۸۹، صص ۱۰۶ تا ۱۱۲.

- فلاح حقیقی، نگین. (۱۳۹۶). هرم توسعه کارآفرینی روستایی براساس اصول سیاست‌های توسعه روستایی اتحادیه اروپا، *نشریه کارآفرینی در کشاورزی*، سال چهارم شماره ۱، صص ۱۱۵-۱۱۰

- کشاورز، مرضیه. (۱۳۹۷). واکاوای تعیین‌کننده‌ها و پیشران‌های توسعه کارآفرینی روستایی در ایران با رویکرد فراتحلیل. *فصلنامه تحقیقات اقتصاد و توسعه کشاورزی ایران*، شماره ۴، صص ۷۶۵-۷۷۸

-ملک سعیدی، حمیده بخشی جهرمی، آرمان، فروزانی، معصومه. (۱۳۹۲). عوامل مؤثر بر انگیزه پیشرفت کارآفرینان زن روستایی: مورد مطالعه شهرستان مرودشت. *علوم ترویج و آموزش کشاورزی*، شماره ۱، صص ۱۴۱-۱۵۲

- Arthur, I. K. Yamoah و F. A. (2019) Understanding the role of environmental quality attributes in food-related rural enterprise competitiveness. *Journal of Environmental Management*, Volume 247. Pages 152-160

-Cerro, A., Mogollón, J., Alves, H.(2017). Sustainable improvement of competitiveness in rural